

Néhány gondolat egy magyar nemzeti-polgári párt eszmeköréhez

z első dolog, amelyet le kell szögezni: egy még oly „modern” polgári párt sem kerülhet szembe a teremtési/természeti renddel. A felvilágosodás mechanikus, materialista racionalizmusának számtalan kudarca bizonyítja azt, hogy nem lehet „új embert” és „új világot” teremteni. A tudomány és technika nagyon fontos eszközök az emberi élet alakításában, de nem képesek pozitívan felülírni a teremtési rendet. Mire képesek? „Szétdestruálni” a világot, s egy törpe emberi kisebbséghez csoportosítani az erőforrásokat! Vagyis konfliktusossá, végletesen konfliktusossá és egyenlőtlené tenni a világot.

A teremtési rend elsődleges parancsa az ember, az istenképű, szellemi-lelki természetű lény számára a materiális önkorlátozás! Ez az élet fennmaradásának parancsa is, hiszen az anyagi valóságban az igényekhez és vágyakhoz képest mindig szűkösség van! Korlátlan „tartományt” a szellem és lélek értékeinek birodalma nyújt csupán. Egyszerűen azért, mert az emberi lények világának isteni életajándéka nem „übermensch-i” természetű, hanem az egymást kiegészítő és rész szerinti kölcsönösségek világa. Éppen ez a struktúra adja az élet „átlagos” mélységeit és értelmét. Az élet s a másik ember, a többi ember szolgálata kiegyenlíti az elkülönültségből fakadó szükségszerűen beszűkítő önzés uralmát.

Az egyén ugyan „alapjelenség”, de a többiek nélkül csak üres potencialitás marad. Az egyénnel/személiséggel szellemi-lelki-anyagi otthonát a többiek, a „rábízottak” jelentik. A nem véletlenül „egymáshoz” és egy időben születettek és elődei, illetve utódai adják a forrást és a célt az egyéniség küldetésének/rendeltetésének a kibontakozásához. Egy közösség közvetlenségét olyan szimbolikus, kommunikációs és adott konkrét valóságok biztosítják, amelyeknek őrzése, gyarapítása kötelesség. Így léteztek már régóta általában etnikus (vérségi, nyelvi, vallási) közösségek, és sok közülük folyamatosan fennmaradt máig. Ezek a közösségek erős szolidáris rendet alkottak, s a másokkal való vetélkedésekben, konfliktusokban vagy győztek, vagy vereség után is regenerálni tudták magukat.

A folytonos közösségek az életükre vonatkozó anyagi és szellemi-lelki rendszert, kultúrát teremtettek, amelyet a munkamegosztásban erre „illetékes” személyiségek s maga a közösség is őrzött, gazdagított! Ez a helyzet tudatosította a saját, másoktól eltérő létezését s az ebből fakadó kötelességeket. Az egyén és a család mint építőkövek ápolták a hagyományt, míg a szellemi értelemben vett „felső rétegek” formálták az identitást s annak tartalmait. Itt kimagasló szerep jutott a vallásnak, a szakralitásnak, amely – adott esetben – még nyelváltáson is túl kísérhette (szent nyelv) a közösséget. A közösségek vezetői tudatában voltak annak is, hogy népük az emberiség része, de természetesen primátust biztosítottak a saját társadalom érdekeinek. A teremtési sokszínűség így gyakori konfliktushoz vezetett, de másrészt az emberi szellem eltérő kibontakozásának a feltétele is volt! Utópista elmék ugyan nem kevésszer tettek gondolati kísérleteket az „emberiség” egységének kidolgozására, de kudarcuk szükségszerű volt. Önmagában a Föld mint a teremtés színtere végtelen sokszínűségre ad módot, s a szellem és a lélek azonos anyagi feltételek esetén is „eltérőt” teremthetnek.

A mai magyarság sajátos, bonyolult, sokszínű ázsiai és európai elemekből létrejött közösségi szintézis. Mind genetikailag, mind nyelvileg egy olyan európaivá lett nép/nemzet, amely rokontalanul, igen „szellős” európai kulturális-politikai, hatalmi törésvonalakon volt képes fenntartani magát. Ez pedig csak úgy volt lehetséges, hogy egy igen erős öntudatú és vezetői képességű, mind kifelé és lefelé egyaránt nyitott „politikai osztálya” volt. A régi közösségeket ugyanis mindig a vezető körök szervezték meg s tartották össze. A tömegek igen „képlékenyek” voltak. Az Árpádok családja körül kikristályosodó (későbbi) magyarság a feltétlen politikai lojalitás jegyében építette a közösséget, amely ilyen formában szinte mindig soknyelvű, több vallású és foglalkozású egység volt. S hangsúlyozzuk: a politikai lojalitás fejében befogadott és egyenjogú lett mindenki (lásd Deér József: *Pogány magyarság – keresztény magyarság!*). A Kárpát-medencében letelepedő magyarság a keresztyénség felvétele után is hű maradt e politikai tradícióhoz, s így óriási keleti és nyugati tömegeket integrált, asszimilált. A keresztyénség nyugati ágának felvételét azonban népünk vezetői és tömegei is folytonos szellemi orientációs pontként kezelték. Mindig voltak ugyan másféle vallású csoportok is (ortodoxok, muzulmánok, zsidók), de a magyar művelődés a saját, sokszor nagyon töredékes, keleti hagyományain túl rendületlenül nyugati tájékozódású volt. Hangsúlyoznunk kell azonban még egyszer: a magyarság a középkorban is viszonylag konfliktusok nélkül tudott együtt élni a másféleséggel!

Viszont az állandó szellemi-lelki nyugati tájékozódás (egyetemjárás, peregrináció) sem tette, tehette a magyarságot nyugati értelemben vett városi, kereskedelmi-ipari néppé! Mi egy kontinentális agrárvilágban éltünk (jelentős nyersanyagkincsel, de igen csekély piaclehetőségekkel), amely világot – sajnos – szinte folyamatos pusztító háborúk sújtották, állandó újjáépítési kényszerpályákra terelve népünket. A folytonos háborúk elsősorban a katonáskodó és a Kárpát-medence védhetetlen sík vagy folyóölglyi térségein élő magyarságot pusztították, s így a XVIII. századra igen kedvezőtlen etnikai arányok alakultak ki.

A középkorban egészében katolikus magyarság a reformáció és ellenreformáció nyomán Európa legsokvallásúbb népe lett. Az európai ellenreformáció vezetőiként működő Habsburgok nálunk is kieroszakolták a katolikus egyház győzelmét (s létrehozták az ortodoxokkal szemben a görög katolikus egyházat). Ők a magyar rendiség (nemesség) ellenfelei is voltak, s így a protestantizmus (főleg a reformátusok) összefonódtak a nemzeti ügygel. A török hódítás által szétszakított ország keleti részén létrejött Erdélyi Fejedelemség – noha ennek kezdetben olyan katolikus „fundálói” voltak, mint Fráter György vagy Báthory István, a későbbi lengyel király – a reformáció bástyája s a magyar nemzeti államiság és művelődési önállóság folytatója lett.

A Habsburgok által birtokolt ún. királyi Magyarország és Erdély határai állandóan változtak, hiszen harmadik félként ott volt a török hódoltság is. Ezen a határvidéken, amelyet Partiumnak (Részek) neveztek a zömében elkötelezetten kálvinista nemessége körében alakult ki az az egyensúlyozó politika, amely a magyar Erdély és a katolikus Habsburgok (valamint egy ideig a török) között a túlélés reálpolitikáját kereste. Ennek a nemességnek igen erős nyugati szellemi kapcsolata is voltak, s az idők során egyre jobban átlátták a magyarság számára – különböző okokból – kedvezőtlen, nagyhatalmi erőviszonyokat.

Tisza István és elődei ebből a partiumi (bihari) nemességből jöttek. Nem arisztokraták, de azoknak is „partiképes” birtokosok. Már korán felismerték a Habsburgok való-

ságát a magyarság számára, de nem hódoltak be mint az aulikus katolikus arisztokrácia, hanem – nem túlzás ez – a mindkét fél számára előnyös „partneri viszonyra” törekedtek. Ebből született meg a kiegyezés, amelynek létrehozásában a zseniális katolikus Deák és idősebb gróf Andrássy Gyula játszott kiemelkedő szerepet. De a rendszert már Tisza Kálmán tette – a problémák ellenére – tartósan működőképessé.

A dualizmus egy többségében szláv népességű birodalomnak a terjeszkedő, orosz hatalommal szembeni, német–magyar dominanciájú politikai struktúrája, amely az itt élő népek többségének – ma már tudjuk – egyértelműen előnyös volt. A jogállami liberális struktúrában ugyanis mindegyikük a maga szintjén kibontakozhatott! Az egyenlőtlenségek és viták nem erőszakkal kezelődtek, s a térségnek súlya volt az európai nagyhatalmi politikában.

Ahhoz persze, hogy egy ilyen soknemzetiségű birodalom működő- és növekedésképes legyen, keményen konzervatív jellegű kötöttségekre is szüksége volt. A dualizmus így egy liberálkonzervatív rendszer volt, amely semmiképpen sem működhetett a nyugati ipari-kereskedelmi városi modell szerint. Óriási léptekben haladt ugyan a városiasodás, a polgári rendszer infrastrukturális hálózata és közigazgatási-jogi rendje, de a történetileg kialakult egyenlőtlenségek és érdekellentétek egyszerűen nem voltak „szabadon engedhetők”. Jól jelezte viszont a rendszer életerejét a szellemi-művelődési élet, amely Európa megújulásának hallatlan forrása volt. Úgy persze, hogy közben a népesség többsége egy lassabban mozgó agrárvilágban élt! Azt is lehet mondani, hogy a magyar szellemi avantgárd politikailag nagyon sokszor problematikus világa egy zömében értékköztött társadalomban működött úgy, hogy tolerancia övezte!

A Habsburgok birodalmát mindig erős pántokkal fogta össze a nemzetek feletti hadsereg és bürokrácia, de a dualizmusban széles körű jogokat szerzett történelmi magyarság – éppen saját keserves tapasztalatai és az udvarban mindig elven összbirodalmi törekvések miatt – nem kívánt egy expanzív (hódító) és antiliberális politikát! Viszont az 1879-es, német birodalommal kötött, ún. kettős szövetség az országot a német birodalom diadalmas felemelkedése, a régi egyensúlyokat felrúgó létezése az eljövendő nagy európai, nagyhatalmi konfliktusába rántotta. Szögezzük le: a magyarságnak geopolitikai helyzete egyébként nem engedett kimaradást!

MI JELLEMEZTE A DUALIZMUS POLITIKAI ÉS SZELLEMI ÉLETÉT?

Először is egy óriási szakszerűségi-hatékonysági növekedést kell regisztrálnunk. Itt óriási segítséget nyújtott a magyar művelődés régi sajátossága, a középosztály széles általános műveltsége és elkötelezett hazafisága, amelynek egyértelműen keresztyén gyökerei voltak. A magyar(országi) társadalom zömének igen erős normakövetési rendje is volt, s így jó vezetés mellett gyors volt a belső tőkefelhalmozás (= kis fogyasztással nagy teljesítmény!). Persze regionálisan és etnikailag is nagy volt a hierarchikus rend stabilitásának különbsége. A városokban és a délkeleti országrészekben elég élesen jelentkeztek már a szociális helyzet kapitalista feszültségének következményei.

A magyar(országi) társadalom – agrárjellegéből adódóan – sok régies („rendies”) vonást mutatott. Ezeket azonban „elmaradottságnak” deklarálni értelmetlen volt – főleg azoktól, akik a „lét határozza meg a tudatot” álláspontot képviselték. Egyébként sincs

semmiféle unilineáris emberi „fejlődési” modell, hiszen az ugyanúgy az emberi csoportok egyenlőtlenségéhez vezetne, mint a fajelmélet. Természetesen van technikai-hatékonyági civilizációs különbség a népek között, s ez fennállt Magyarországon is.

Jól megmutatkozott ez abban is, hogy a Habsburgok lényegében csak a magyar nemességet tekintették valódi politikai partnernek – a többi népet alkalmilag ugyan felhasználták a magyarok ellen! –, egyszerűen azért, mert a magyar „politikai osztály” kelő anyagi erővel, szervezethez tudott akár a nyílt harchoz is elegendő háttérrel teremteni magának. A többi nép – a németeket és a horvátokat leszámítva – csonka, tehát elsősorban többségében jobbágyi-paraszti társadalmi erre képtelenek voltak. Nem véletlen az tehát, hogy a történelmi Magyarországot csak a nagyhatalmak tudták szétverni egy világháború eredményeképpen.

Viszont a magyar „politikai osztály” befolyása hosszú ideig csak a dél-erdélyi román (1784, Horia-Closca), majd az oszmán martalócságból Habsburg klienssé változó szerbek (II. Rákóczi Ferenc szabadságharca, aztán 1848–49) körében rendült meg – megjegyzendő, hogy e néprészek ortodoxok voltak! –, ugyanis a többi nép elitjét integrálták, asszimilálták. A magyar nemesi életforma nyitottsága, nagyvonalúsága „elbűvölte” még az idegeneket is. Igaz, ez az úriembség ritkán volt érzékeny a modern értelemben vett szociális kérdésre, mindvégig inkább patriarchális volt, sőt alkalmilag familiáris. Nagy létszáma miatt a magyar nemesség már a középkorban (lásd Jakó Zsigmond: *Könyv, írás, értelmiség!*) intellektualizálódni, majd (kis)iparosodni kezdett. (Lásd nemesi iparok pl. csizmadiák, magyarszabók stb.) A pénzzel, piaccal, haszonelvűséggel stb. azonban zömmel mindvégig hadilábon állt. Az ókori görög szabad ember fogalma egyeseket vagy rövid korszakokat leszámítva uralta a magyar nemesembert is. Pedig általában csodálta a Nyugatot, s nem volt ellensége a lassú, kipróbált utánzásnak.

Éppen ebből a szempontból látták meg a magyarság számára valóban a kibontakozó nyugati liberalizmust. Ez ugyanis elvileg a mindenkit felszabadító szabadság eszméje volt (törvény előtti egyenlőség), de a valóságban mindenhol az elitek, az előnyös helyzetűek ideológiája lett. Azoknak ugyanis, akik eszköztelenek voltak, sem régen, sem ma nem nyújt semmit a liberalizmus. Ezért jelentett értékelvű korrektívumot a régi liberalizmus mellett a keresztyén és a nemzeti közösségi (testvériség) elv! A magyar nemzeti/nemesi liberalizmus igazi területe így a politika és a szellemi művelődési élet lett, amelynek jegyében viszont a gazdaságban mindenki lehetőséget és esélyt kapott.

Ezekből az esélyekből igazán sokat a Magyarországra vándorló, kezdetben nyugati, majd fokozódó mértékben keleti zsidóság tudott valóra váltani. Ennek több oka volt: egyrészt a zsidóság történelmileg (és vallásilag) „kapitalista nép”, mert a kereskedelmi és pénzügyek területére szorították! A befogadó keresztyén társadalmak „merkantilista hajlama” csekélyek voltak. A zsidóság tőkeellátási szempontból nemzetközi hálózatoként is működött. A magyar nemesség által kialakított „házi zsidó” rendszer gyors meggazdagodást és asszimilációt indított el körükben. A zsidóság a befogadásért (majd egyenjogúsításért) hálából politikailag lojális/hűséges lett a magyarság iránt. Számukra nem jelentett így utat a nem magyar, csonka társadalmakhoz való csatlakozás, asszimiláció.

A szlovákokat – illetve szláv elődeiket – s a németek egy részét (nyugaton) leszámítva a későbbi hazai nemzetiségeket egy a magyarok által szervezett állam fogadta be, s a folyamatosan beolvadó „elitjüket” leszámítva ezek a nemzetiségek az alsó társadalmi

rétegekbe tartoztak. Jellemző az, hogy az utódállamok történetírása ezt lényegében elismeri, csak azt tagadja, hogy voltak magyar jobbágyok és parasztok is. A Trianon utáni erőszakoskodások nyíltan kimondott célja is az „eredeti nemzetiséghez” való visszatérés volt. Pedig a magyarországi nemzetiségek az általában törvénytisztelő feudalizmus idején – ha tudták és akarták! – kiépíthették saját, főleg egyházi szervezeteiket! Itt egyedül a magyarokkal közös egyházban élő szlovákok voltak hátrányban.

Az 1868-as nemzetiségi törvény ezt a régi magyar hagyományt folytatta a korban a világon példátlanul(!) s a nemzetközi jog máig az egyéni jogokra épülő rendszerén alapulva. Utólag sem fogadható el az a szemlélet, amely a magyarságot történelmi hazájának autonomista feldarabolására kívánta rákényszeríteni. Annál kevésbé, mivel az ezt követelők utódai máig nem teljesítették a magyarokkal szemben egykori követeléseiket és kötelezettségeiket! Mind a Habsburg Birodalom „osztrák részén”, mind a történelmi Magyarországon a nemzetiségek öntudattól és anyagi helyzetétől függően őrizhették és ápolhatták identitásukat, kultúrájukat.

Tisza István és köre a történelmi „fejlődés” bázisán nyugvó politikának volt a híve. A liberális szabadságjogokat természetesen hagyták érvényesíteni, annál is inkább, mert ők a szélsőséges magyar soviniztákkal szemben tudták, hogy az ország szinte felét nem lehet teljesen megmagyarosítani. Tisza a különböző nemzetiségekhez való viszonyt reálpolitikai súlyuk alapján kívánta rendezni, miközben természetesen és legitimnek tartotta a magyar nemzeti érdekek érvényesítését! Egy megjegyzés is feltétlenül szükséges: nem lehet a magyaroktól megtagadni azt, amit utóbb más népek – erőszakkal és igazságtalanul született hatáira vonatkozólag – „természetes jogának” tartanak egyeseik ma.

A szociális kérdésben Tisza István egyetlen gyenge pontját láthatjuk, mert itt ő a gazdasági szabad verseny elvét folytatta, s csupán az általa személyesen is gyakorolt karitatívitasban gondolkodott. Abban bízott ugyanis, hogy a technikai hatékonyságnövekedés, a munkások képzettségi és etikai (megbízhatósági) fejlődése egy olyan többtermeléshez fog vezetni, amely egyre több termék elosztását teszi majd lehetővé. Tehát ő a tehetségek és a szorgalom egyéni mobilitásán kívül egy közösségi/kollektív mobilitásban bízott, abban, hogy a „fejlődés” mindenkinek egyre többet ad. S itt érintkezik Tisza István világnézeti-etikai konzervativizmusa legerősebben a liberalizmussal. A teremtési rend felülírhatatlan egyenlőtlensége semmilyen módon s főleg nem radikális forradalommal nem fordítható evilági megváltásba, egyenlőségi földi paradicsomba! A krisztusi evangéliumot komolyan vevő Tisza István egyéni feladatnak tartja a felebaráti szeretetet. S előre látta az egyenlőtlenségek evilági megszüntetőinek iszonyú – s tegyük hozzá: értelmetlen és eredménytelen – vértengereit. Tisza teljesen helyesen értelmezte az evangéliumot, amely mindenkit a saját helyének megtalálására ösztönöz. Ez az ún. protestáns etika az, amely „Európát” megteremtette, de ennek elvesztése fogja mindazt semmivé tenni, amely hatni tudott más kultúrkörökben is.

Tisza István és pártja keresztyénsége ellenére sem volt utópista – más vonatkozásokban sem! Világosan látta azt is, hogy a történelmi ország fennmaradását nem az ezeréves igazságok szolgálják. Ezért lépett fel keményen, minden jogállami eszközt igénybe véve, a bomlási, centrifugális, radikális erők ellen! Ismerte a megromlott emberi természetet, s nem hitt abban, hogy kemény, érdekbeli, közösségi konfliktusok esetén az engedékenység s a nagyvonalúság célravezető (lásd majd Károlyi Mihály és Jászi Oszkár kártékony működését!).

Realistán nézte a változásokat is. Ady nyomán sokan máig „junkernek” nevezik, miközben a magyar város- és iparfejlesztésnek kevés lelkesebb híve volt, mint ő. A magyar városokban látta az egykori magyar nemesi vármegyék örökösét, a történelmi ország leg-erősebb centripetális erejét. Ezekben látta azokat a szellemi-technikai koncentrációkat, amelyek hatékonyan vezetni képesek az országot.

Nem félt tehát az iskolázottság és a műveltség növekedésétől sem. De ő olyan műveltséget akart, amely nem divatokból, aktuális „megváltásokból” áll. Ezért keményen kiállt a megpróbált és igazolódott eszmék, tartalmak és megoldások mellett. Számára volt örök teremtési rend, s ebben volt a kötelességek és szolgálatok rendszere, amelyben a legmagasabb szintet a nemzet szolgálata jelentette. A magyarság feltétlenül fenn-tartandó érték Tisza István számára, s az ezt veszélyeztető konfliktusokat valóban destrukciónak látta. Istenben és a fejlődésben is hitt és bízott, aki és amely fokozatosan és folyamatosan megoldják a problémákat. Patriarchálisan szerette a népet, de az egyenlősítést zsákutcának tartotta.

Tisza István fejlődő nemzeti államokban gondolkodott, s történelmi alapon Magyarországot is annak tartotta. Sok minden alátámasztotta ezt, hiszen a nemzetiségi társadalmak zöme sokáig a lassú öntudatosodás ellenére sem volt aktívan mozgósítható az elszakadásra.

Külön kérdés az ún. polgári radikalizmus ügye. Ez a csoport hatalmi elitváltásban gondolkodott, s így a korabeli magyar társadalom minden problémáját tudatosan egyrészt kiélezni, másrészt nemzetköziesíteni akarta. Az európai nagyhatalmi ellentétek feszültségeinek fokozódása idején ez az utóbbi törekvés óriási károkat okozott a magyarságnak. S aztán kiderült, hogy az általuk megsegített külföldi urak legfeljebb személyre szólóan voltak átmenetileg hálásak.

ÖSSZEZÉS

A sokféle belső problémával küzdő dualista Magyarország óriási teljesítményeket mutatott fel. Magának Budapestnek szinte Béccsel egyenlő kulturális teljesítménye is jelezte a sokszínűség szabadságát. Sajnos, ezt az európai szintű jogállami rendszert belülről is megtámadták kedvezményezett csoportok saját politikai hatalmuk megteremtése érdekében. Ez jó munícióval szolgált a nagyhatalmi ellenfeleknek. Egészében azonban a Monarchia s benne a történelmi Magyarország szétverése nem belső erők győzelme volt. A térség nagy részének balkanizálása, majd a bolsevista terjeszkedésnek kiszolgálása annak a francia és angol imperializmusnak a győzelme volt a német imperializmus fölött, amelyeknek sikerült a térségben érdektelen és jórészt abszolút tudatlan amerikai imperializmust szövetségesül megnyerni.

Az egész Európát lesüllyesztő I. világháború után keletkezett „rendezések” csak újraosztották a hatalmi lapokat, Európa e térségének „igazságos” rendezését el nem érték. A két fő bástya, Jugoszlávia és Csehszlovákia már nem létezik, s a „demokratikus nemzetiségek” II. világháborút is követő embertelenségei máig mérgezők és feszültséget gerjesztők egy olyan térségben, ahol közben a kommunista idiotizmus embertelen diktatúrái is tomboltak. Bűnöző államok sorának saját népüket is tönkretévő évtizedei után a hazugságokból született „rendezések” szenvedéseinek és torzításainak gyógyítása a történelmi igazságok újra kimondásával kezdődhet.

Jászi Oszkár publicisztikai írásainak nébány sajátossága

XIX–XX. század fordulójának egyre ismertebb és bizonyos társadalmi körökben legbefolyásosabb értelmiségije volt Jászi Oszkár. Bármennyire különös is, de egyértelműen állítható, hogy a hanyatló Kádár-korszak – hosszú feledtetés után – a kulturális és szellemi életben ősforrásává vált, Jászi a racionalista utópisták tipikus képviselője volt, aki szerint mindent a „tudomány” alapján kellene intézni mind a politikában, mind a társadalomban. Ez persze azt is jelentette, hogy végzetesen áldozatul esett az ún. demonstrációs hatásnak, vagy a nyugati („centrum”) világ mechanikus utánzásának. Személyesen ugyan nagyon etikus ember volt, de ideológiai-politikai elfogultságai miatt valójában soha nem tartotta be a tárgyilagosság követelményeit. Így aztán mind a saját, mind elvbarátainak a „tudományosága” (= „szociológia”) nem volt más, mint erősen ideológiával kevert napi politizálás.

Politikai pozícióinak, társadalmi támogatottságának gyengeségét maga is érezte, és ezért is próbált a „politikán kívül politizálni”. Első nagy lélegzetű írásában ezért egy olyan *elitizmust* fogalmazott meg, amely egyértelműen antiparlamentáris, sőt antidemokratikus volt: „A parlamentarizmus egyik legvégzetesebb hiánya épp az volt, hogy emberi problémák legbonyolultabbikát, az összesség ügyeinek intézését, a törvényhozást oly szervre bízta, amelyben a legfőbb előfeltétel hiányzik arra, hogy e feladatának megfelelően [...] Az egész vakok által megválasztott félvakok a teremtésfoltozók feladatát veszik magukra.” A második részét az idézetnek Jászi Herbert Szencertől vette át. Hogyan lehet ezen változtatni? Nos, „tudományos publicisztikával, amely „az akarat kiképzésének legfontosabb szerve”, és amely „az evolúció mindent átfogó természeti törvényeiből következő dedukciókkal” dolgozik.

A kezdetben Herbert Spencer hatása alatt álló Jászinál idővel annyit változott a helyzet, hogy egyre inkább a szocializmus/a „tudományos materializmus” alapján veti el a polgári jogállamiságot s az „úri parlamentet”. Nem veszi észre azt, hogy amikor parlamentarizmus kritikájában minoritásnak nevezi a döntéshozókat, akkor a „tudományos publicisztikát” őrök csoportja mint „tudományos korrektívum” még nagyobb kisebbséget jelent. A törvényhozóknak ugyanakkor van választói legitimitásuk, amellyel a publicisták nem rendelkeztek! A politika valódi terepe ugyanis nem a vélt vagy valós szakértelemé, hanem a *bizalomé*. Ezt pedig illetett volna figyelembe venni annak, aki hamarosan az általános választójog, az egy ember, egy szavazat elvét képviselte. Ennek során ugyanis mind a szakértőnek (= publicista), mind az analfabétának (= vak) egy szavazata van!

Hogy a fennálló politikai erőviszonyok számára kedvezőtlen helyzetén változtasson, Jászi kijelenti azt is, hogy a „társadalom” – főleg annak „szabad körei” – előbb való, mint állam. Annál is inkább, mivel az individuális ügyek fontosabbak, mint a közösségi ügyek. Egy ilyen helyzetben viszont már a „tudományos publicisztikának” módja lesz „az emberek cselekedeteit a legintenzívebben determinálni”. Ezt a determinációt a természettudomány legitimálja Jászi szerint, amely „az elme kiindulási pontja”, s amely „teljességgel és kikerülhetlenséggel uralkodik az emberi dolgokban, mind a mindenség egyéb jelenségeiben”.

Itt ismét érdekes és jellemző ellentmondásra bukkanunk Jászinál. Az individualizmust és szabadságot hangsúlyozó szerző ugyanis azzal, hogy „természettudományi alapon” fogja fel a társadalmat, lényegében megsemmisíti a szubjektivitást és a személyiséget, degradálva az embert! Hiszen az embert és az állatot éppen az különbözteti meg, hogy az

előbbi az állattól különbözve, nem zárt, csupán ösztönvezérelt lény! Ebből például az is következik, hogy az állam nem „az egyetemes természettörvények uralma alatt áll”, vagyis így az emberi személyiség/szubsztivitás abszolút akadály a tudományos társadalommérnökösödésnek. Aligha véletlen az, hogy a kommunizmus jelentősebb képviselői mind eljutottak a diktatúra, az erőszak legitimitásának gondolatáig. Felismerték azt, hogy azok nélkül semmi esélyük sincs a teremtési renddel és az emberi természettel szemben!

Jászi, mint minden utópiára hajló szerző, elég gyakran vázolta az általa elképzelt szép új és igazságos világot, amely a tudományos publicisztikán (= „szociológia”) épül majd fel. De e szépséges világgal kapcsolatban hamarosan jelentkeznek a problémák. Először is akkor, amikor feltűnik egy később nagy pályát befutott fogalom, a „reakció” („reakcióso”). Jászi ellentmondást nem tűrően kijelenti, hogy a „reakció” nem lehet tudományos, s utána még tovább megy, így nyilatkozván: „A reakciónak minden nyílt vagy leplezett, bátor vagy alázatos nyilatkozása száműzve lesz” a szép új világból.

Eme, szép „liberális” állásfoglalás után kevés értelme van ugyan, de mégis leírja: „Jöj-jön tehát az eszmék harca”, csak hát ki fog kivel küzdeni, ha a „reakció” (ki mondja meg, hogy az mi és kik alkotják?) ki van mindenféle formában zárva? Az már csak hab a tortán, hogy ezt az eszme-futtatást Jászi egy szép szociál-darwinista gondolattal fejezte be: győzzön a legjobb túlélése.

Sajátos Jászi Oszkár felfogása a vallásról is. Egyrészt egyértelmű és szinte zsigeri egyház- és vallásellenesség jellemzi. A póthitét nála a „tudomány” jelenti („a társadalmi haladás egyedüli dinamikus elve”), másrészt a kezdeti időkben voltaire-i elitizmus is jellemezte: „nagyon is tisztán látjuk a pozitív hit szükségességét az emberiség millióira, kikkre nézve a vallás jóformán az *egyedüli erkölcsi fék* (kiemelés – T. L.). S ekkor még az is megjelenik nála, hogy „protestáns legyen”: „a vallásos erkölcsstan legtisztább formáját a protestáns erkölcsstan(t) fejtette ki”. De aztán jön a kijelentése, hogy a materializmus magasabb morál, s a későbbi Jászi szinte gyűlölködve kezeli a vallási jelenségeket és eseményeket. Például a máriapócsi búcsúról írva a „középkori maradványok vészes és kártékony hatásáról”, „eredménytelenül elfecsérelt munkanapok óriási számáról” beszélt, s „munkában elfáradt, tompa, imákban elkábult” „szegény koponyákról”.

S aztán eljut a későbbi kommunista típusú üres ígérethalmaz vallási keretének megfogalmazásáig: „Az *anyagi deficitben sínylő társadalomnak részben még szüksége van a vallás »deficitmoráljára«*” (kiemelés: T. L.). „...csakis a szellemi és anyagi bőségéből, a társadalmi fölösleg állapotából születhetik meg a vallási babonák nélküli, humánus és igazságos, a büntetés és jutalmazás reménye nélkül is erkölcsös és munkás emberi együttlét”. S ismét a demokrácia dicsőségére – a szülők nevelési jogának teljes tagadásával – megadja a „modernizátorok” régi álmát „megoldásnak”: „Jó állami, felekezeti nélküli népiskolákban tanítsuk népünket természettudományos ismeretekre.” Mintha a természettudomány eleve ateista volna!?

Ezen a téren láthatjuk aztán azt is, amelyben az ún. progresszív gondolkodás mindig és mindenkor szenved. Vagyis azt, hogy gyűlölködőnek minősíti ellenfeleit, miközben ő ilyen „szeliden” nyilatkozik róluk: „világfelfogásuk oly szűk, tudásuk oly korlátolt és erkölcsi ítéletük oly fogyatékos”, s aztán röpködnek a szintén „tudományos megállapítások”: a „magyar feudalizmus mocsara, „ázsiai rendszer”, „szegény, sötét Magyarország” stb.). Ha ellenfelei minősítik őt vagy elvbarátait, akkor hasonlóan, akkor az viszont „tudománytalan” és „gyűlölködő”.

De az egyházaknál és vallásnál nem jár jobban a „felszabadítandó” parasztság sem, mivel igen mérsékelten fogékonyak a baloldali radikális eszmékre: „A falu a kastély és a paplak függ-

vénye, az állati igénytelenség és a vallási kábultság (sic!) világa. A paraszt közömbös, ravasz és jellemtelen. Minden demagógia, minden uzsora és minden megvesztegetés örök rabja.” Ilyen esetekben látszik legjobban az, hogy Jászi és köre a *realitásokkal* hadakozik, s ilyenkor minden vereséget vagy sikertelenséget állandóra kinevezett bűnbakoknak tudnak be.

Később is folytatott hagyomány lesz, hogy a magyar történelem folyamatát szelektíven fogják tárgyalni és olyan összefüggésekbe helyezni az általuk „beengedett” embereket, folyamatokat és eseményeket, mintha azok előfutárai lettek volna a „haladásnak”. Ezekben a gondolatokban az az örök elem, hogy minden új/újítás abszolút jó – persze a „reálisan létező” szocializmus történetéből tudjuk, hogy mindez csak a hatalomra jutásukig érvényes! – és minden őrzés, minden régi pedig abszolút rossz. Jászi mint „polgári demokrata” annál is érdekesebb e vonatkozásban, mivel a polgári demokráciával kapcsolatban így írt: „ott (t. i. Nyugaton – T. L.) egyre aktuálisabbá válik a munkás demokráciába való átmenet problémája”. Érdekes az, hogy nem vette észre, hogy egy ilyen távlatban mi csábíthatta volna a magyarországi polgárságot az újításokra, a forradalomra! Hiszen legfeljebb átmenetileg kaphatták volna meg a hatalmat.

A „nyugatos” mechanikus utánzás oly mélyen gyökerezett Jászi gondolkodásában, hogy ennek következtében *gyakorlatilag* megszűnt a magyar gondolkodás és kultúra önállósága: „még határozottabb figyelemmel és érdeklődéssel kell szemünket nyugat felé irányítani, hisz onnan kapjuk ezer év óta minden (sic!) célkitűzésünket, eszményünket és reményiségünket”. Persze ez egy logikus lépés Jászi Oszkár nézeteiben, hiszen ő másrésztől azt is gondolta, hogy „mindenütt a szocializmus átveszi a nemzeti törekvéseknek tiszta, osztályérdekektől mentes ideáljait”. Mintha csak azt hallanánk – mint később –, hogy „formájában nemzeti, tartalmában szocialista”!

S hogy a racionalista utópia teljesebb legyen, a tapasztalatellenes álmodozás dicsőségére a jövőt így látta pár évvel az I. világháború előtt: „kezd kibontakozni az a legfejlettebb társadalmi fok, mely az emberiség békés kooperációján épül fel. Az az egyetemes emberi társadalom, mely önző kiaknázási politika helyett az emberiség szolidaritásának és a lehető legtöbb ember legnagyobb boldogságának eszméjén fog alakulni, s amelyben a *tervszerű, bölcs, előrelátó vezetés* (kiemelés – T. L.) mellett az összes emberi szükségleteknél, a mainál végtelenül tökéletesebb kielégítése várható.”

Jászi kezdetben nem volt teljesen ellenséges a nemzeti gondolattal szemben („a fejlődés jelenlegi fokán, az emberi kultúra érdekeit csak a nemzeti útján lehet szolgálni és előrevinni”). Aztán ahogyan a „(természet)tudományosság” egyre fokozódott, és a politikai hatalomra törési ambíciók erősödtek, a nemzet egyre jelentéktelenebb és ellenségesebb fogalom lett: „minthogy az ún. nemzeti sajátosságok az általános emberi viszonylatokhoz képest igen másodlagosak és felszíneseek”. Aztán a politikai ellenfelek/ellenségek „ideológiája”, a nemzeti a „reakció” egyik szinonimája lett! „Az érzékeny idegrendszerek és alkotó lelkek” emberei ezért irtóháborút indítottak a hazafiság ellen.

S minden nem magyar nemzetiségi sovinizmus megérthető törekvés lett, s minden magyar önvédelmi mozgás pedig „reakcióssá” változott. A magyarság „feudálissá” lett (maíg!): „a magyar feudalizmus mérgezte a nemzetiségi kérdést” – „a magyar urak minden rossz okai” stb.

Elég talán csak arra utalni, hogy Jászi nem tud a „rácjársokról”, a Horia–Closca-féle magyarirtásokról, az 1848–49-es szerb és román tömeggyilkosságokról (és sajnos ez a sor majd a XX. században is folytatódott)!

Az ateista és materialista Jászi Oszkár szerint a történelmi Magyarország egységét csupán a gazdaság követeli meg (nem véletlenül támogatta a Naumann-féle Mittel-Európa koncepciót!). S száz évvel később nehéz komolyan olvasni „tudományos” jövendölését arról, hogy „Magyarország jövője az eliparosodástól függ”. Az ilyen „elemzéseket” kísérő minősítéseit („pandururalom”, „feudál-klerikális iga” stb.) a nemzetiségi társadalmakat illető abszolút tudatlansággal párhuzamosan nem is érdemes kommentálni.

Itt van a helye annak a megállapításának is, hogy míg a kemény gyarmattartó Anglia és Franciaország „bezzeg”-demokrácia Jászinál, addig a Magyarországon a liberális jogállamiságot – amely neki és társainak büntetlen propagandaszabadságot biztosított – egy „junker-zsidó koalíció”, a „két néprontó típus” elpusztítandó rendszerét jelenti: „Tisza István legfanatikusabb hívei nemcsak a vármegyei dzsentri tönkrement elemeiben, hanem a kitüntetésekre és nemességre áhítozó zsidóságban is keresendőek.” Jászi a nemzetiségi sovinizmusokban hatalom- és elitváltási („meglovagolható”) erőt látott, s egyszerűen nem értette azok dinamikáját. Egy íróasztal mellől ez nehezen is érthető. Jól mutatja életidegenségét ez ügyben, hogy azt álmodta: „a munkádemokrácia ki fogja alakítani az Európai Egyesült Államokat”. Pedig Jászi már tudhatta azt, hogy 1848–1849 mindenkire nemzetiségi különbség nélküli jogkiterjesztő magyar nemzeti liberalizmusa elbukott a nemzetiségi érzelmi sovinizmussal szemben!

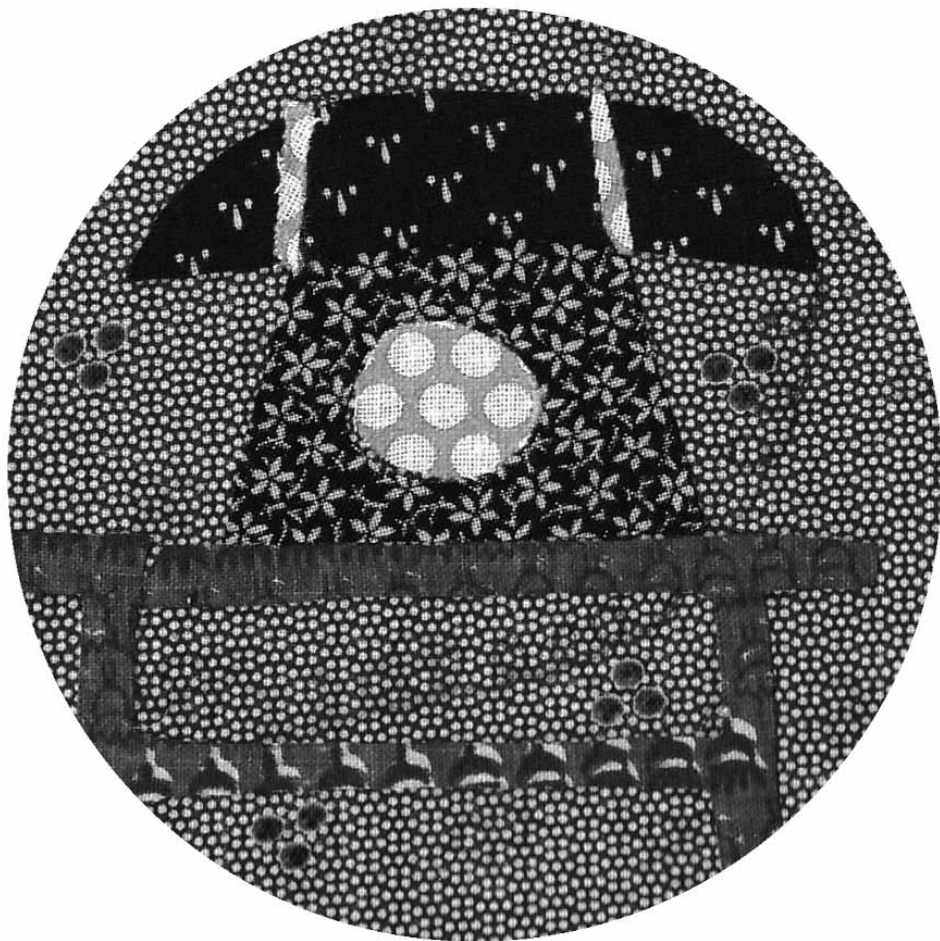
A történelmi tapasztalatok valójában kevésbé zavarták Jászit, hiszen nyíltan ki is mondta: „igenis doktriner párt vagyunk, és az akarunk maradni... a távoli jövő (jobbán) érdekel bennünket”. Ennek a doktrinerségnek a jövendölései persze körülbelül ilyenek: „a Balkán-kérdés végleges megoldását, melyből előbb-utóbb egy szabad déli Svájc fog megszületni”. Ismét csak azt állapíthatjuk meg, hogy Jászi minden magyarelles nacionalizmus propagandáját készpénznek vette! Még általánosabban ez így nyilvánult meg nála: „Európa” a jövendő békében le fog számolni a nacionalizmussal. S a doktrinerség jegyében még ennél is tovább ment: „az új vallás az individuális szabadság szellemében jöhet létre”. Abban viszont igaza lett, amelyet az orosz forradalomért való nagy lelkesedésben írt: „az emberiség soha nem hallott válaszokat fog kapni tőle”. Ebben kiemelt jövendölés volt az orosz zsidókérdés megoldása, ahogyan – Jászi szerint – ezt nyugaton is megoldották!?

A bármiféle változás nélkülözhetetlenségének „tudományos” hite vezeti Jászit az alapjaiban hazug wilsonizmushoz („népek önrendelkezési joga”) s ahhoz, hogy a „dolgozó magyarság” jogokat szerez a nemzetnek. A földreform ügyében helyesen és világosan látott, de – ahogyan ezt ő is érezte – követői ebben is csak a politikai versenytárs nagybirtok nagytőkével szembeni kiiktatását látták! Aztán jött Arad, ahol a román nemzetiségi politikusok adtak kijózanító leckét, majd hamarosan azok a nyugati csodált és mechanikusan utánozni kívánt körök, amelyek a háború előtt csak Jásziékkal „barátkoztak”: „alig jött idegen tudós vagy publicista tanulmányútra vagy információért Magyarországra, hogy ne elsősorban a nem hivatalos magyar tudomány ezen orgánumaival kereste volna az összeköttetést”. Ezt a kört nevezte nem minden szerénytelenség nélkül Jászi „Magyarország igazi szellemi elitjének”. Ennek a 4000–5000 embernek – sajnos – tényleg óriási szerepe volt a magyar történelem XX. századi alakulásában.

A háború után felgyorsult belső bomlási folyamatokban – ennek előidézésében nekik és Jászinak hatalmas szerepe volt! – Jászi lassan felismerte a saját személyét is veszélyeztető bolsevista radikalizmus problematikus vonásait: „a Galilei Kör mindinkább egy szocialista jellegű diákszervezetté vált, amelyben egyre nagyobb mértékben a zsidó hallga-

tóság vitte a vezérszerepet”. De emigrációja előtt mégis reménykedett, szinte magát megtagadva: „A kommunista forradalom húszéves intellektuális emberanyaga csaknem kizárólag a Galilei Kör embereiből állott, akik között sok zöld kritikátlanság, pökhendi elbizakodottság és vaskos modortalanság mellett nem egy igazi érték, rajongó önfeláldozás s lelki derékség volt található.”

De hiába remélte Ady szellemének győzelmét, az íróasztal-forradalmár alulmaradt céltudatos, hatalommániás ifjú tanítványaival szemben. S aztán jött a csalódás az antantban, az egykori kisebbségeink „demokráciáiban”, Károlyiban s végül a realizmusában, a Jászi eszméire ismét tömegesen érzéketlen magyar társadalomban. Jászi egyetlen ügyben érzékelt – legalább félig jól – a valóságot, a földkérdésben. Nem véletlen az, hogy öregségében a népi mozgalom mellé állt. De ez egy külön téma és kérdés. ◀

TŐRKÉCZKI LÁSZLÓ (1951) történész. Az ELTE tanára, a *Valóság* című folyóirat főszerkesztője, a *Hitel* szerkesztője.